

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

МУХАРОВСЬКА АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94(477.8) "1942/1976"

**ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ КОМІСІЙ ЩОДО ОБЛІКУ ЗБИТКІВ,
ЗАПОДІЯНИХ НАЦИСТСЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ
ГОСПОДАРСТВУ І НАСЕЛЕННЮ
У ВОЛИНСЬКІЙ ТА РОВЕНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі України Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
Кучерепа Микола Михайлович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
професор кафедри нової та новітньої історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Сорока Юрій Михайлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри архівознавства та спеціальних
галузей історичної науки;

кандидат історичних наук, доцент
Жив'юк Андрій Анатолійович,
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука,
доцент, завідувач кафедри історії.

Захист відбудеться «03» лютого 2016 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, ауд. 106.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий «30» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

 В. В. Надольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Друга світова війна була найстрашнішою подією в історії людства. Україна належить до тих країн, яким у роки Другої світової війни було завдано найбільших людських і матеріальних втрат. На цьому тлі Рівенська і Волинська області постають як території, що зазнали трагічних наслідків трирічної німецької окупації. У цьому регіоні здійснювався геноцид єврейського народу, розгорталася діяльність українського й польського націоналістичного підпілля, радянських партизанських загонів. Німецький та радянський тоталітарні режими розпалювали тут ворожнечу між польським і українським народами, внаслідок чого Волинь стала епіцентром кривавого міжетнічного конфлікту.

Встановлення й розслідування злочинів нацистських загарбників та заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам СРСР було покладено на спеціально створену Надзвичайну державну комісію (НДК), діяльність якої ще не була предметом окремих наукових досліджень. Це зумовлює потребу детального вивчення функціонування та результатів її роботи.

Особливої актуальності дослідження набуло в нинішній період, у зв'язку із Революцією гідності й Антитерористичною операцією (АТО), під час яких населення України знову зазнає людських втрат і матеріальних збитків унаслідок воєнних дій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми «Документація жертв міжнаціонального польсько-українського конфлікту в 40-х роках ХХ століття» кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (номер державної реєстрації роботи 0106U000271) і є складовою частиною державної програми науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» (номер державної реєстрації 0106U004504).

Мета дисертації полягає в тому, щоб на підставі виявлених та опрацьованих джерел, наукової літератури дослідити зміст, форми, методи й результати діяльності державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками і їх спільниками населенню та економіці Волинської і Рівенської областей.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити стан наукової розробки теми, проаналізувати джерельну базу дослідження й окреслити теоретико-методологічні основи роботи;
- простежити передумови та процес формування комісій, їх персональний склад;
- виявити ефективність діяльності комісій;
- висвітлити завдання, поставлені комісіям урядом СРСР, особливості форм та методів роботи щодо встановлення людських втрат і обліку матеріальних збитків на різних етапах та в різні періоди їх діяльності;

- проаналізувати відповідність форм та методів роботи завданням, що були поставлені комісіям;
- дослідити ступінь диференціації жертв за національністю, обставинами та причинами смерті в матеріалах роботи комісій;
- висвітлити діяльність державних комісій щодо встановлення кількості людських втрат та обліку розміру матеріальних збитків, завданих різними військово-політичними силами у регіоні;
- простежити вплив органів виконавчої й партійної влади на діяльність комісій та отримані ними результати;
- з'ясувати причини й наслідки розбіжностей у висновках комісій, які досліджували втрати та збитки в різні роки;
- визначити ступінь об'єктивності отриманих комісіями результатів у контексті новітніх досліджень;
- сформулювати висновки про можливість застосування форм і методів діяльності державних комісій часів СРСР для встановлення людських втрат та підрахунку заподіяних майнових збитків у результаті бойових дій на Сході України.

Об'єктом дослідження є інституції, створені в СРСР, для документування наслідків Другої світової війни для України.

Предмет дослідження – діяльність державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками господарству й населенню у Волинській та Рівненській областях.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію сучасних Рівненської (Ровенської) та Волинської областей у межах адміністративно-територіального устрою станом на 1940-й, 1946-й, 1959-й, 1965-й та 1966 рр. з урахуванням змін у межах районів.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період 1942–1976 рр. Нижня межа визначається 1942 р., коли за рішеннями органів радянської влади була створена Надзвичайна державна комісія щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками господарству й населенню тимчасово окупованих територій СРСР. Верхня межа зумовлена організацією комісій у 1961–1963 рр. та 1976 р. для перегляду результатів роботи комісій щодо встановлення втрат та обліку збитків у попередні роки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі на основі широкого кола архівних документів та опублікованих матеріалів *уперше*:

- виконано комплексний аналіз діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат та обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками державному та особистому майну, й одержаних цими комісіями результатів;

– уведено до наукового вжитку пласт неопублікованих архівних документів із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Волинської та Рівненської областей;

- проаналізовано передумови та етапи створення державних комісій у 1940-ві та 1960–1970-ті рр.;
- визначено персональний склад комісій та виокремлено періоди їхньої діяльності;
- узагальнено й систематизовано форми та методи роботи комісій у різні роки діяльності;
- висвітлено результати роботи комісій щодо встановлення втрат та обліку збитків;
- простежено відповідність результатів обліку збитків та встановлення втрат завданням, що ставилися комісіям у законодавчих та нормативних документах;
- оцінено об'єктивність результатів діяльності у світлі нових джерел, уведених до наукового обігу;
- обґрунтовано висновки про формальний характер діяльності окремих місцевих комісій та виконання завдань, поставлених перед ними.

У дослідженні *розвинено* твердження про:

- широке використання результатів діяльності комісій у радянській пропаганді у межах СРСР та за кордоном.

Набули подальшого розвитку твердження про:

- повну підпорядкованість комісій органам НКВС, МДБ, КДБ;
- цензурування результатів обліку збитків і встановлення втрат та засекреченість результатів діяльності комісій.

Практичне значення одержаних результатів визначається ступенем наукової новизни й полягає у можливості застосування результатів і висновків дисертації для підготовки нормативних та спеціальних курсів з історії України, краєзнавчих та джерелознавчих дисциплін у навчальних закладах різних рівнів. Зміст та висновки дослідження будуть корисними для написання спеціальних й узагальнювальних наукових праць з історії України періоду Другої світової війни. Нагромаджений фактографічний матеріал можна використати у масово-просвітницькій і музейній роботі для оформлення тематичних експозицій.

Узагальнений у дисертації досвід роботи комісій становитиме інтерес для державних органів влади й управління України в контексті встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків, заподіяних під час воєнних дій на Сході держави.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти роботи доповідалися на 11 міжнародних та регіональних наукових конференціях і конгресах, а саме: *міжнародних*: Міжнародній науковій військово-історичній конференції «Західний регіон України у Другій світовій війні 1939–1945 рр.» (м. Луцьк, 6–7 травня 2005 р.); III Міжнародному науковому конгресі українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (м. Луцьк, 17–19 травня 2006); I Міжнародній науково-практичній конференції «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Луцьк, 18–19 квітня 2007 р.); VIII Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції (м. Чернівці, 21–22 жовтня 2011 р.); III Міжнародній науковій конференції молодих

науковців, аспірантів, здобувачів «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 7–8 грудня 2011 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій подіям Другої світової війни на території Волинської області (м. Луцьк, 23–26 квітня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Гуманітарні та суспільно-економічні науки в епоху глобалізації – 2015» (Humanities and Social sciences in the Era of Globalization – 2015) (м. Будапешт, 31 травня 2015 р.); *регіональних*: щорічних днів науки Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, 2006 р., 16–19 квітня 2007 р., 14–17 квітня 2008 р.), а також у фестивалях науки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, 12–15 травня 2015 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені у 12 статтях, вісім із яких опубліковані в наукових фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, одна – в зарубіжному виданні, три – у матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (семи підрозділів), висновків, списку використаних джерел (966 позицій), 13 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 337 сторінок, із них основний текст – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт та предмет, хронологічні й територіальні межі, з'ясовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про їх апробацію.

У **першому розділі «Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження»** розкрито рівень висвітлення проблеми, схарактеризовано опрацьовані джерела, визначено методологічні засади дисертації.

Підрозділ 1.1 «Стан наукового вивчення теми» присвячений з'ясуванню рівня її історіографічного дослідження.

Науковий доробок, у якому використано результати діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків, проте без суттєвих згадок про процес їх встановлення, доцільно розділити на три групи: першу групу складають праці радянської доби, написані в період 1945–1991 рр.; другу – увесь історіографічний масив української вітчизняної науки, створений від 1991 р. і до сьогодні, та науковий доробок української діаспори, що побачив світ після завершення Другої світової війни. До третьої групи історіографії віднесено праці означеної тематики, що їх уклали зарубіжні історики неукраїнського походження.

У радянській історіографії цікавими є праці діяча НДК, юриста І. Трайніна. В них автор аналізує злочинну суть нацизму, наводить факти вбивств та

руйнувань, указує на застосування Радянським Союзом результатів діяльності державних комісій у міжнародних судових процесах.

На основі результатів діяльності комісій написані праці радянських істориків, що ілюструють злочини нацистів на окупованих територіях. Ідеться, зокрема, про дослідження Т. Першиної, З. Сагалова та М. Коваля.

Офіційні результати діяльності державних комісій були використані для написання серії колективних історичних праць «Історія міст і сіл УРСР. Ровенська область», «Історія міст і сіл УРСР. Волинська область». У монографіях краєзнавчого характеру, що їх створили в радянську добу історики І. Кугукало, О. Михайлюк, Р. Оксенюк та публіцист Я. Ілляшенко, висвітлено злочинну діяльність нацистів у краї, зокрема кількісні величини людських втрат та матеріальних збитків.

Друга історіографічна група, створена у часи незалежності, представлена різноплановими дослідженнями. Трагічні події нацистської окупації Волині, обставини й числові величини заподіяних людських втрат та матеріальних збитків проаналізовано в публікаціях С. Гаврилюк та В. Гики. Цікавими є краєзнавчі дослідження Ю. Сороки, А. Жив'юка, В. Денисюка та Я. Поліщука, які на основі архівних документів і спогадів свідків реконструювали події окремих регіонів та містечок краю періоду Другої світової війни. Серед ґрунтовних історичних праць, що узагальнюють наукові здобутки минулих років, слід відзначити збірник наукових та публіцистичних статей «Волинь у Другій світовій війні» за редакцією М. Кучерепи.

Ґрунтовним дослідженням воєнного та повоєнного життя в Україні відзначаються наукові праці В. Барана, В. Литвина, Г. Боряка, В. Гейца, В. Смоля, Т. Балабушевича та колективу авторів під керівництвом В. В'ятровича, в яких відтворено цілісну картину масштабів повоєнних руйнувань.

Чималий науковий доробок, у якому аналізуються кількісні показники та обставини заподіяння людських втрат унаслідок польсько-українського міжнаціонального конфлікту, представлений працями Ю. Сливки, О. Денищука, С. Макаруча, В. Сергійчука та К. Кондратюка, що містять матеріал для порівняння із результатами діяльності державних комісій.

Праці В. Дзьобака, С. Кульчицького, О. Ленартовича, І. Лисяка-Рудницького та І. Патриляка, присвячені дослідженню діяльності українського національного руху, дають нам змогу зробити висновок про вплив націоналістичних формувань як на діяльність комісій, так і на кількість людських втрат у регіоні. Значна роль у висвітленні цієї проблеми належить серії науково-документальних книг «Реабілітовані історією», тематика якої охоплює питання, пов'язані із Другою світовою війною.

Третю групу досліджень становить зарубіжна історіографія, яку доцільно розділити на підгрупи: російську, європейську та американську.

Щодо розробки дисертаційної теми зарубіжними істориками, то насамперед слід виокремити праці російських науковців Г. Кривошеєва, А. Мерцалова, Л. Мерцалової, у працях яких є згадки про діяльність державних комісій.

Особливо цікавими в контексті нашого дослідження є розвідки О. Гогуна, в яких проілюстровано злочинну діяльність радянських партизанських загонів на західноукраїнських землях.

Польська історіографія, що торкається тематики дисертації, представлена працями Г. Грицюка, Я. Кенсіка, М. Сивіцького та В. Філяра, у яких відображено причини та наслідки польсько-українського міжнаціонального конфлікту.

Німецька історіографія характеризується науковим доробком істориків колишньої НДР та сучасними дослідженнями. Відзначимо монографію Д. Поля, у якій розглядаються проблеми встановлення людських втрат у СРСР, завданих під час Другої світової війни. Цікавими в контексті дослідження діяльності державних комісій є праця данського історика Нільса Бо Польсенена, який усебічно аналізує особливості організації процесів установлення та документування людських втрат у тоталітарній державі.

В історіографії США особливо значущою для розуміння передумов часткової фальсифікації Радянським Союзом результатів діяльності державних комісій та їх засекреченості є праця історика Т. Снайдера, яка ґрунтовно аналізує злочинну діяльність Рейху та СРСР щодо українського народу.

Отже, можемо стверджувати, що тема дисертації, незважаючи на значну кількість публікацій, ще не була належно висвітлена. Наявні праці мають здебільшого загальний характер або відтворюють лише окремі грані проблеми.

У **підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»** охарактеризовано джерельну базу, на основі якої написано дисертацію. Найбільшу її групу становлять не опубліковані раніше документи й матеріали із фондів державних архівів Волинської та Ровенської областей. Найвагомішою складовою частиною джерельної бази дослідження є вивчені й проаналізовані документи, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ України) й Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

У ЦДАВОВ України було вивчено фонд Української республіканської комісії з обліку збитків та злочинів, завданих нацистськими загарбниками (ф. 3538 «Українська республіканська комісія з обліку збитків та злодіянь, завданих німецько-фашистськими загарбниками»), що складається із 89 справ за 1943–1945 рр. У згаданому архіві також є цінний фонд, що містить документи, складені безпосередньо державними обласними та районними комісіями щодо обліку збитків (ф. 4620 «Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни»).

Опрацювання справ фонду Р-2 «Управління справами РНК УРСР та його структурних одиниць – секретаріатів і відділів» ЦДАВОВ України дало нам цінну інформацію про організацію діяльності Української республіканської комісії, наркоматів РНК УРСР щодо розслідування злочинів і обліку майнових збитків. Тут також зберігається матеріал, що ілюструє форми та методи діяльності державних комісій на місцях.

У ЦДАГО України вивчено матеріали фонду ф-1 «Центральний Комітет Компартії України». Велику цінність для дослідження мають документи особливої секретної частини КП(б)У, яка контролювала процеси встановлення та розслідування злочинів гітлерівців і збитки, заподіяні ними економіці та населенню України під час окупації.

Аналогічні документи є і серед матеріалів ф. 166 «Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР» та ф. 57 «Колекція документів з історії Комуністичної партії України».

Процес створення обласних комісій на території УРСР відображають розпорядчі документи органів місцевої виконавчої влади. Так, у Державному архіві Рівненської області зберігаються матеріали діяльності державних комісій, зокрема фонд Р-658 «Обласна комісія щодо обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками у м. Ровно та Рівненській області». Матеріали діяльності комісій зберігаються у фондах, сформованих із пропагандистською метою. Йдеться про фонд Р-534 «Колекція матеріалів учасників історичних подій на Рівненщині», що містить матеріали про злочини нацистських загарбників та розповіді свідків, записані І. Дубовським.

Матеріали діяльності комісій у 1963–1970 рр. щодо встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків на Рівненщині зберігаються у фонді П-1 «Рівненський підпільний обком КП(б) України».

Матеріали діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат і обліку збитків у Волинській області зберігаються у фонді Р-164 «Волинська обласна комісія щодо обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню» Державного архіву Волинської області. У цьому фонді містяться матеріали, які висвітлюють діяльність комісій зі встановлення втрат та обліку збитків у 1944–1946 рр. Це акти обліку збитків, заподіяних жителям містечок та сіл, підсумково-загальнювальні документи – списки, реєстри актів та зведені відомості щодо обліку збитків, заподіяних громадянам. Також документи вказаного фонду акумулюють матеріали діяльності комісій у 1976 р.

Важливими для дослідження теми в республіканському охопленні є опубліковані джерела, зокрема «Документы обвиняют: сборник документов о чудовищных преступлениях немецко-фашистских захватчиков на советской территории» (1945 р.) – одне з перших наукових видань документів, що висвітлювали період нацистської окупації в Україні. Згадки про роботу НДК містять також матеріали збірника «Документы и материалы по вопросам борьбы с военными преступниками и поджигателями войны» (1949 р.).

За участю архівістів вийшов збірник документів «Історія застерігає», де опубліковано трофейні таємні документи нацистського керівництва, командування вермахту, каральних органів рейху, окупаційної адміністрації про масове винищення мирних громадян та військовополонених, примусове вивезення молоді на каторжні роботи до Німеччини. Збірник «Преступные цели – преступные средства: документы об оккупационной политике фашистской Германии» (1985 р.) містить витяги із повідомлень НДК із детальною

характеристикою процесів створення державних комісій та результатів їх діяльності.

На особливу увагу заслуговують збірники опублікованих документів, що стосувалися Нюрнберзького процесу, зокрема видання документів за редакцією спеціального представника СРСР та НДК на Нюрнберзькому процесі С. Кузьміна. Значущим для дисертації є «Сборник сообщений Чрезвычайной государственной комиссии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков» (1946 р.), який подає узагальнену картину результатів діяльності НДК.

Отже, охарактеризована джерельна база достатньо репрезентативна для проведення наукового дослідження.

У **підрозділі 1.3** *«Теоретико-методологічні основи дослідження»* охарактеризовано методологічні основи та методи дослідження.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали принципи історизму, об'єктивності та наукового пізнання, а також наукового плюралізму. Завдання роботи виконувалися за допомогою поєднання загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження. Із загальнонаукових методів використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, періодизації, статистичний, систематизації та узагальнення тощо. Написання дисертації базувалося також на використанні відповідного категоріального-понятійного інструментарію.

Було залучено й спеціальні історичні методи: порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історико-персонологічний, ретроспективний та інші, що були застосовані при аналізі історичних подій, виокремленні етапів формування та діяльності комісій. Зокрема, завдяки порівняльно-історичному методу з'ясовано спорідненість фактів установаження та оприлюднення німцями в 1941 р. людських втрат, що були заподіяні органами НКВС-МДБ та органами радянської влади, починаючи від 1944 р., та кількості жертв, спричинених гітлерівцями. Проблемно-хронологічний метод застосовано для виявлення особливостей розвитку СРСР у різні історичні періоди та для аналізу тих завдань, які були поставлені перед комісіями в різні роки. Завдяки згаданому методу простежено відмінність у способах формування та персональних складах комісій 1940-х та 1960–1970-х рр.

Метод історизму сприяв урахуванню суспільно-політичних процесів у світі та СРСР під час Другої світової війни. У джерелознавчому аспекті націленість принципу історизму полягає у використанні репрезентативного кола джерел з вивчення історії створення та діяльності державних комісій з урахуванням обставин їх створення.

Принцип наукової об'єктивності використаний для неупередженої оцінки форм та методів роботи комісій і результатів їх діяльності щодо встановлення людських втрат й обліку матеріальних збитків, з одного боку, зважаючи на тотальний контроль цього процесу, що здійснювався органами державної безпеки, з іншого, враховуючи певну необ'єктивність радянської історичної науки, сучасних зарубіжних і українських вчених щодо оцінки втрат, заподіяних нацистським режимом в Україні та діяльність радянських інституцій щодо їх встановлення.

Перелік зазначених вище принципів, загальнонаукових та спеціальних історичних методів є репрезентативним та достатнім для проведення наукового дослідження.

У другому розділі «**Організаційно-правові засади роботи комісій**» охарактеризовано етапи формування та персональний склад державних комісій, а також завдання, форми та методи їх діяльності.

У підрозділі 2.1 «*Організаційно-правова база та персональний склад*» розкрито етапи формування й персональний склад державних комісій щодо встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків, заподіяних нацистськими загарбниками економіці й громадянам Волинської та Ровенської областей під час Другої світової війни в 1942–1951 рр. 1960-х рр. та 1976 р. Простежено етапи їх створення: від зародження ідеї про інституцію для документування злочинів нацистів та створення НДК й Української республіканської комісії (УРК) до формування її обласних та районних осередків. Визначено, що етапи створення комісій можна поділити на «академічний», «практичний» та «місцевий».

Проаналізовано персональний склад державних комісій на союзному, республіканському та місцевому рівнях, зроблено висновки про відповідність їх складу поставленим завданням. Установлено, що склад НДК мав показово-представницький склад, очолював її М. Шверник – голова Ради з евакуації. Вся практична діяльність Надзвичайної комісії відбувалася при Раднаркомі СРСР.

Визначальну роль у подальшому процесі організації діяльності державних комісій відіграло «Положення про Надзвичайну державну комісію зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам СРСР», що було затверджене 16 березня 1943 р. Відповідно до цього документа Республіканську комісію очолив М. Хрущов, а до її складу увійшли господарські керівники та діячі мистецтва.

Склад обласних та районних комісій був чітко регламентований вказаним «Положенням ...» та розпорядчою документацією урядів СРСР та УРСР. Відповідно до них обласну комісію мав очолювати секретар обкому КП(б) України, його заступником призначався голова облвиконкому, решта складу мала бути представницькою.

Районні комісії та комісії при сільрадах представницькими не були. Міські комісії були створені у трьох містах Волинської області та м. Ровно, склалися вони із працівників міськвиконкомів та міських установ. Місцеві осередки формувалися з очільників органів партійної, виконавчої влади, органів НКВС, комсомольських працівників, лікарів, представників радянських підприємств та установ, що виконували практичну роботу щодо встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків.

У 1961 р. відповідно до постанови «Про недоліки, допущені при обліку учасників антифашистського підпілля і партизанського руху на Україні у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» Ровенський обком Компартії України

створив комісію з десяти осіб на чолі із секретарем обкому. До її роботи були залучені колишні учасники партизанського руху. Райкоми, міськкоми КПУ на своїх засіданнях також розглянули це питання й створювали аналогічні комісії, які зазвичай очолювали секретарі (не завжди перші) райкомів КПУ.

У Волинській області цей процес розпочався пізніше, у серпні 1976 р. Для встановлення знищених нацистами населених пунктів були створені районні комісії. Очолювали їх переважно заступники голів райвиконкомів, а їхніми заступниками були завідувачі відділів агітації та пропаганди райкомів або міськкомів Компартії. До основного складу комісій входили секретарі райвиконкомів, завідувачі райфінвідділів, інструктори райвиконкомів та ін.

Комісії, що проводили облік збитків та встановлення втрат у 1960–1970-х рр., діяли суто при обкомах партії та облвиконкомах. До складу комісій входили партійні, комсомольські функціонери, працівники архівів та Інституту історії партії при ЦК КП України.

У **підрозділі 2.2 «Завдання, форми та методи діяльності»** охарактеризовано завдання, поставлені урядом СРСР перед державними комісіями, проаналізовано документальні й організаційні форми та методи їх діяльності.

Розглянуто методи та форми роботи комісій на різних етапах діяльності і в різні роки. Зроблено висновки про переважання методів колективної роботи у формі засідань. Активно застосовувалися індивідуальні методи: відрядження уповноважених представників для збору інформації та документального її оформлення. Усі відомості, здобуті за допомогою вказаних методів, були обліковані документальними формами. На основі аналізу форм та методів діяльності комісій виокремлено первинний і вторинний етапи встановлення втрат та обліку збитків. Структуровано документальний масив, що утворився в результаті діяльності державних комісій, який розподілено на організаційно-розпорядчу, планово-звітну та таємну документацію.

Визначено, що результати діяльності комісій щодо встановлення кількості людських втрат, їх національної приналежності та військово-політичних сил, які їх спричинили, відбувалася на основі «Інструкції про порядок встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників», розробленої НДК 31 травня 1943 р. та затвердженої Постановою № 667 РНК СРСР від 17 червня 1943 р. Зокрема, встановлено, що державні комісії в 1942–1951 рр. необ'єктивно визначали винуватців заподіяння людських жертв та кількість загиблих, використовуючи стандартний запис «людські втрати, заподіяні німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками».

Оприлюднено результати встановлення матеріальних збитків, заподіяних економіці областей. Визначено, що процес обліку збитків залежав від підпорядкування установи чи підприємства. Облік збитків місцевій промисловості проводили виконкоми та керівники самих установ і підприємств на основі «Інструкції з обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками і їх спільниками державним, кооперативним і громадським підприємствам, установам і організаціям», що була затверджена РНК СРСР ще

7 травня 1943 р., № 493. Вказана інструкція містила схему акта № 9 – основного документа щодо обліку збитків, заподіяних державним підприємствам та установам і вказівки щодо правил складання актів та цінник.

Визначено, що результати обліку збитків, заподіяних приватній власності громадян, відбулися на основі «Інструкції про порядок обліку збитків, заподіяних громадянам СРСР та їх майну вторгненням і розбійницькими діями німецько-фашистських окупантів та їх спільників», що була затверджена постановою РНК СРСР № 667 від 17 червня 1943 р. Було з'ясовано, що відновлювальну вартість повністю зруйнованих або частково пошкоджених будинків та будівель визначали згідно з цінником, затвердженим Постановою РНК СРСР, решту знищеного майна оцінювали за ринковою ціною, що була в цій місцевості у часи німецької окупації. Розмір та вартість збитків, заподіяних громадянам, установлювали на основі показів свідків, документів німецької окупації, обмірів та обчислень.

Згідно з Постановою ЦК КП України від 28 листопада 1961 р., що мала назву «Про недоліки, допущені при обліку учасників антифашистського підпілля і партизанського руху на Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», у тодішній Ровенській області бюро обкому КПУ прийняло рішення: провести роботу щодо виявлення учасників антифашистського підпілля на Ровенщині. У 1963 р. було вирішено оприлюднити розмір людських втрат та матеріальних збитків, заподіяних нацистськими загарбниками. Для цього Інститут історії партії ЦК КПУ дав вказівку обкому КПУ розглянути разом із облдержархівом довідки про окупацію та звільнення районів і зробити вибірки про кількість партизан, підпільників та осіб, що їм допомагали, і кількість осіб, що чинили інші види спротиву.

У Волинській області в серпні 1976 р. були створені районні комісії для «встановлення знищених німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів». Керуючись розпорядчими документами, державна обласна комісія на основі довідок, виданих головами сільрад, та архівних матеріалів комісій 1942–1951 рр., складала списки населених пунктів області, повністю чи частково знищених нацистськими загарбниками та їх спільниками в роки Другої світової війни. Вказувалася також кількість людських втрат, їх національна приналежність, військово-політичні сили, що їх заподіяли, та обставини загибелі. Окрім цього, визначалася кількість осіб, вивезених на примусові роботи до Німеччини.

У третьому розділі **«Майнові збитки та людські втрати за матеріалами діяльності комісій»** наведено результати діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат та матеріальних збитків.

У підрозділі **3.1 «Встановлення чисельності людських втрат»** аналізуються людські втрати, визначені у документах державних комісій.

Початковий підетап з'ясування людських втрат, що розпочався в лютому 1944 р., характеризувався кількісним встановленням людських втрат, що були відображені в різних за формами документах: відомостях (загальних і тематичних) та списках. Деколи документи, складені комісіями при сільрадах,

називалися актами, але перескладали або завіряли їх районні комісії. Вказані документи надходили від голів сілрад до райвиконкомів переважно в липні–серпні 1944 р.

Процес встановлення людських втрат відбувся в усіх районах Волинської та Ровенської областей, проте був не повністю відображений у документах діяльності комісій. Акти щодо встановлення масових людських втрат датовані лютим 1944-го – травнем 1945 р. Слід зазначити, що одиничні акти були складені наприкінці 1943 р. – у січні 1944 р. представниками радянських партизанських загонів та військових частин.

Отже, згідно з результатами діяльності державних комісій у Волинській області в період окупації нацистськими загарбниками та їх співниками було розстріляно та замордовано тортурями, отруєно та повішено 165 339 осіб радянських громадян, із них 47 690 радянських військовополонених із різних регіонів СРСР. Загинула 1/6 усього населення області (16 %). Людські втрати у Ровенській області, визначені у вказаному підсумково-узагальнювальному документі, становили 175 133 особи мирних громадян та 57 741 особу військовополонених, загалом 232 874 особи. Згідно з окремими відомостями, загинуло 15,4 % населення області без урахування військовополонених.

Було встановлено, що вбивства та вивезення в рабство радянських громадян проводила військова та цивільна німецька влада. Список конкретних винуватців, що заподіяли злочини, додавався. Прокурори складали постанови про порушення карних справ. Їх порушували на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р.

У 1960–1970-х рр. у Радянському Союзі розпочався черговий етап героїзації подій Другої світової війни. Уряд СРСР видав низку постанов, відповідно до яких передбачалося виявити осіб, причетних до партизанського руху, та облікувати кількість знищених населених пунктів у роки нацистської окупації. Таким чином, державна комісія, яка працювала в 1963 р., визначила, що загальна кількість загиблих у Ровенській області становить 258 942 особи, із них військовополонених – 57 996 осіб. Вивезено на каторгу до Німеччини 22 272 особи (однак, згідно з даними книги Л. Кизи «Народні месники» «було загнано у рабство» до Німеччини 50 тис. осіб).

Натомість, волинська комісія в 1976 р. дала вказівку скласти довідки головам міських, селищних та сільських рад, тобто фактично провела первинний процес встановлення втрат, тільки в окремих випадках використовуючи матеріали комісій 1942–1951 рр. Було встановлено, що внаслідок німецьких каральних акцій, міжнародної ворожнечі та діяльності націоналістичних формувань загинуло 63 837 осіб і було спалено 38 177 дворів. Якщо цю кількість загиблих додати до кількості людських втрат, встановлених у 1944–1951 рр., то цифра загиблих цивільних осіб та військовополонених у Волинській області становитиме близько 229 176 осіб.

Сучасні дослідження свідчать, що загинув кожний п'ятий-шостий мешканець України. За різними підрахунками, кількість загиблих коливається від 8–9 млн осіб, із них 5,5 млн цивільного населення та 2,2 млн військових.

Протягом 1941–1945 рр. населення України зменшилося від 41,7 млн до 27,4 млн осіб. Загальні ж дані демографічних втрат населення України, що враховують убитих у боях, померлих у концтаборах, депортованих, евакуйованих та емігрантів, за деякими підрахунками, становлять 14,5 млн осіб. О. Довженко, член УРК, писав у своїх фронтових щоденника про 13 млн загиблих. Фактично, втрати українського народу сягали від 40 % до 44 % загальних людських утрат СРСР.

У **підрозділі 3.2 «Визначення матеріальних збитків»** розглянуто результати діяльності державних комісій у цьому напрямі. Отже, за відомостями НДК, загальна сума тільки прямих видів збитків, заподіяних УРСР, становила 285 млрд руб (у цінах 1940 р.). Частка України складала 40 % від загальної кількості збитків, заподіяних народному господарству та громадянам СРСР. За іншими відомостями – 42 % загальних збитків СРСР. Із цієї суми 106 млрд руб припадало на державні підприємства й установи; 88,1 млрд руб – на особисте майно громадян, згідно з іншими матеріалами діяльності комісій на майно громадян – 84,1 млн руб; а 6,2 млрд – на кооперативні, профспілкові та інші громадські організації республіки.

В УРСР нацисти зруйнували та спалили 714 міст й понад 28 тис. сіл, зокрема понад 2 млн будинків та понад 540 тис. надвірних будівель і позбавили даху близько 10 млн осіб.

У розрізі областей цифри були такими. У Волинській області розмір збитків, заподіяних нацистськими загарбниками та їх спільниками громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам, становив 6 581 361,5 тис. руб. Загальна сума збитків, заподіяних нацистськими загарбниками та їх спільниками народному господарству Волинської області, сягала 8 млрд руб (у масштабах цін на 1 січня 1946 р.).

У Ровенській області прямі збитки внаслідок втрати майна різних категорій (без урахування непрямих збитків) становили 2 млрд 82 млн руб. Це був третій найнижчий показник загалом в Україні – найменші втрати були в Чернівецькій та Ізмаїльській областях. Найбільше постраждали Полтавська, Харківська та Київська області.

Загалом у Ровенській області гітлерівці спалили й пограбували 456 промислових підприємств; 50 % житлового фонду. Повністю знищено та пошкоджено 462 населені пункти. Великих збитків заподіяно селам Острозького, Рівненського, Рокитнівського, Сарненського, Тучинського районів. Нацистські загарбники та військово-політична сила, означена як українські націоналісти, пограбували 465 колгоспів, викрали близько 23 тис. коней, понад 49 тис. голів великої рогатої худоби та 40 тис. свиней. Загальна сума збитків, заподіяних області, становила близько 3 млрд руб.

Україна в ході Другої світової війни зазнала більше руйнувань, ніж будь-яка інша європейська країна.

У **висновках** підбито підсумки проведеного дослідження, викладено основні результати, що виносяться на захист:

– на основі аналізу історіографічних напрацювань констатовано, що тема дисертації не була належно висвітлена в науковій літературі. На сьогодні немає узагальнювальних праць стосовно формування державних комісій, їх персонального складу, форм та методів їх роботи, а також комплексного вивчення результатів діяльності комісій у 1942–1951 рр., 1960-х рр. та 1976 р.

Наявна джерельна база є достатньо репрезентативною для проведення дослідження, при цьому значну кількість неопублікованих джерел уведено до наукового обігу вперше. Своєрідність теми потребувала застосування відповідних методологічних засад; це, зокрема, знайшло вияв у поєднанні загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження, використанні відповідного понятійно-категоріального апарату;

– встановлено, що ідея створення комісії була наслідком і реакції певних верств радянського суспільства на злочини нацистських загарбників, і дипломатичної діяльності урядів країн, окупованих Німеччиною. Проте іноземців до складу комісії не залучали. Показово-представницький склад НДК, що був укомплектований лише з радянських партійних та господарських керівників, наукової й військової еліти та православного митрополита, зумовив зосередження практичної роботи щодо обліку збитків та встановлення втрат за вертикаллю органів виконавчої та партійної влади;

– визначено, що хоча в більшості районів Ровенської та Волинської областей комісії усе ж були створені, всю діяльність щодо обліку майнових збитків та встановлення людських втрат проводили органи виконавчої та партійної влади. У Ровенській області перші районні комісії були сформовані, починаючи із лютого 1944 р. У Волинській області районні комісії були створені, починаючи від серпня того ж року, хоча облік збитків владою тут розпочався ще в березні 1944 р. Сформовані пізніше комісії характеризувалися якіснішим складом і кращою організацією виконання поставлених завдань;

– з'ясовано, що процес створення районних комісій також вирізнявся специфічними радянськими директивними методами роботи та неорганізованістю внаслідок особливостей військового часу: міграцій населення, військових призовів, трудових мобілізацій, еміграцій громадян інших національностей та спричиненої цими факторами кадрової проблеми. На діяльність комісій активно впливали українські націоналісти, що виявлялося у знищенні матеріалів комісій та розгоні органів радянської влади на місцях;

– вказано, що методи і форми діяльності державних комісій були також визначені урядом СРСР. У своїй діяльності комісії застосовували методи колективної роботи. Важливою організаційною формою діяльності комісій були засідання. На них райвиконкоми заслуховували доповіді про роботу щодо обліку збитків. Основним методом організації діяльності районних комісій було залучення компетентних працівників до процесу обліку збитків на місцях, зокрема у формі відрядження уповноважених обласних комісій у райони. Аналогічно районні комісії організовували роботу комісій при сільрадах та залучали до співпраці органи НКВС;

– доведено, що комісії необ'єктивно встановлювали кількість людських утрат, матеріальних збитків та військово-політичні сили, які їх завдали, оскільки всі людські жертви та майнові збитки були визначені як заподіяні «німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками». До спільників зазвичай зараховували українських націоналістів. Якщо втрати сталися внаслідок проходження фронту, то винуватцями в усіх випадках указували нацистів. Жертви серед українського населення внаслідок польсько-українського міжнаціонального конфлікту частково записувалися як такі, що сталися з вини німців, а частково ігнорувалися; згадки про польські формування як винуватців людських втрат у документах комісій 1942–1951 рр. є одиничними. Жертви серед польського населення записували як такі, що сталися з вини «німецько-українських націоналістів» – спільників нацистів. Загалом, переважала тенденція до замовчування обставин загибелі осіб, записування їх як жертв німецьких злочинів та часткового ігнорування їх кількості. Загиблих унаслідок злочинної діяльності радянських партизанських загонів ігнорували або винуватцями записували німців. Аналогічно, майнові втрати, що їх заподіяли радянські війська під час проходження фронту або партизани, комісії або ігнорували, або записували як такі, що сталися з вини нацистів. Матеріальні збитки, завдані державним установам та підприємствам, обліковували виключно як заподіяні нацистами та їх спільниками. У матеріалах комісій згадок про діяльність радянських спецслужб щодо підривів чи нищень майна не було;

– доведено, що державні комісії встановлювали людські втрати та матеріальні збитки, що сталися під час нацистської окупації. У випадках пізнішого їх заподіяння винуватцями всіх таких злочинів були визначені українські націоналісти. Комісії відображали їх, проте тільки у період своєї активної діяльності в районах у 1944–1945 рр. У подальшому вбивства громадян, які поклалися на «бандерівців», фіксували органи радянської влади, тому до кількості людських втрат, визначених комісіями, вони здебільшого враховані не були.

– прослідковано, що формально державні комісії існували до 1951 р., проте після 1945 р. – часу завершення складання документації первинного обліку та підсумково-узагальнювальних матеріалів – будь-яку діяльність щодо обліку збитків й установлення втрат проводили органи виконавчої влади;

– проаналізовано персональний склад комісій, які досліджували розмір матеріальних збитків та людських втрат у 1960-ті та 1970-ті рр.; визначено, що склалися вони із членів Комуністичної партії та комсомолу, також до їх роботи залучали колишніх учасників партизанського руху, які передивлялися матеріали діяльності комісій 1942–1951 рр. У своїй роботі комісії також використовували літературні твори та мемуари колишніх партизанів-підпільників. Тобто фактичного перевстановлення кількості загиблих та переобліку майнових збитків не було проведено. Відомості про масштабну партизанську боротьбу комісіями були частково сфальсифіковані, тому що у документах комісій 1942–1951 рр. вони були відсутні;

– встановлено, що у Волинській області державні комісії за сприяння органів партійної та виконавчої влади організували голів сільрад для складання довідок про кількість загиблих та вивезених на примусові роботи до Німеччини, а також про кількість знищених дворів та сіл. Тобто можемо стверджувати про наявність критеріїв первинності у діяльності комісій у Волинській області у 1976 р. Результати встановлення комісіями людських втрат та кількості знищених населених пунктів у Волинській області у 1976 р. містять посилання на архівні фонди комісій 1942–1951 рр. та інформацію, якої у матеріалах «перших» комісій не було, тому можемо стверджувати, що в 1976 р. «другі» комісії провели процес встановлення кількості загиблих, обставин їх загибелі, кількості знищених дворів та населених пунктів, що не були обліковані «першими» комісіями.

Отже, організація й діяльність державних комісій та результати їх діяльності щодо встановлення людських втрат та матеріальних збитків, заподіяних господарству й населенню у Волинській та Рівненській областях у 1942–1951 рр., 1961-му, 1963-му та 1976 р., є невід’ємною частиною історії СРСР, УРСР та України. Створення Радянським Союзом інституцій для визначення наслідків Другої світової війни було одним із факторів психологічного впливу на міжнародну спільноту та населення, що потерпало від злочинів нацистів. Окрім установаження людських втрат і матеріальних збитків, процес діяльності комісій мав на меті простежити рух населення, визначити кількість осіб, що перебували в національних формуваннях, співпрацювали із нацистами та тих, що виїхали з ними, а також встановити громадян, котрі перебували у націоналістичному підпіллі, або виявляли інші види супротиву радянській владі. Державні комісії збирали матеріал для судових процесів над нацистами та обґрунтування майнових претензій до них.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Мухаровська А. О. Діяльність Державних комісій щодо встановлення людських втрат, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками у Рівненській області / А. О. Мухаровська // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2007. – Вип. 12. – С. 137–145.

2. Мухаровська А. О. Діяльність Державних комісій щодо обліку збитків, завданих промисловості Рівненської області в роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2007. – Вип. 13. – С. 135–139.

3. Мухаровська А. О. Етапи формування і персональний склад Державних комісій, які займалися обліком збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню у Рівненській області в роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Збірник навчально-методичних

матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2008. – Вип. 14. – С. 209–215.

4. Мухаровська А. О. Утворення та діяльність Державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками населенню у Волинській області в роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2008. – Вип. 15. – С. 148–154.

5. Мухаровська А. О. Військові операції українських національних формувань проти німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни (1942–1943 рр.) / А. О. Мухаровська // Чорноморський літопис. – Миколаїв, 2011. – Вип. 3. – С. 41–44.

6. Мухаровська А. О. Людські втрати м. Рівного у Великій Вітчизняній війні / А. О. Мухаровська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2011. – Вип. 22. – С. 249–251.

7. Мухаровська А. О. Результати діяльності державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних державним установам і підприємствам у Волинській області у роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2011. – Вип. 583–584. – С. 227–232.

8. Мухаровська А. О. Діяльність радянських партизанських загонів на Волині у роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Історичні студії Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – Вип. 11–12. – С. 96–102.

9. Mukharovska A. Activiti of the USSR is in relation to the account of human losses and financial losses, caused in the years of Second world in Ukraine / Anna Mukharovska // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, III(8), Issue: 2015. – № 52. – P. 17–20.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

10. Мухаровська А. О. Діяльність комісії щодо встановлення збитків, завданих промисловості Ровенської області в роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17–19 травня 2006 р. : доп. та повідомл. У 3-х т. Т. 2 / Укр. іст. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки / голов. ред. : Л. Винар, І. Коцан; відп. ред. : С. Гаврилюк, О. Гаврилюк, В. Пришляк, Л. Шваб. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 322–324.

11. Мухаровська А. О. Діяльність Державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних промисловим підприємствам у Ровенській області в роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів. – Луцьк, 2007. – С. 29–30.

12. Мухаровська А. О. Діяльність Державних комісій щодо встановлення

людських втрат, яких зазнала Волинська область у роки Другої світової війни / А. О. Мухаровська // Волинь і волиняни у Другій світовій війні: зб. наук. пр. / упоряд. М. М. Кучерепа. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 613–618.

АНОТАЦІЯ

Мухаровська А. О. Діяльність державних комісій щодо обліку збитків, заподіяних нацистськими загарбниками господарству і населенню у Волинській та Ровенській областях. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України, Луцьк, 2015.

У дисертації проведено комплексне дослідження історії діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат та обліку матеріальних збитків, заподіяних нацистськими загарбниками економіці і громадянам Волинської та Ровенської областей під час Другої світової війни в 1942–1951 рр., 1960-х рр. та 1976 р. Проаналізовано персональний склад комісій. Розглянуто методи та форми роботи комісій на різних етапах діяльності та в різні роки. Визначено результати діяльності комісій щодо встановлення кількості людських утрат, національної приналежності жертв та військово-політичних сил, що їх спричинили. Проаналізовано ці відомості в контексті новітніх досліджень указаної тематики.

Ключові слова: державні комісії, Надзвичайна державна комісія, Українська республіканська комісія, людські втрати у Другій світовій війні, збитки, заподіяні економіці у Другій світовій війні, акти, жертви, руйнування.

АННОТАЦИЯ

Мухаровская А. О. Деятельность государственных комиссий по учету убытков, причиненных нацистскими захватчиками хозяйству и населению Волинской и Ровенской областей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Восточноукраинский национальный университет имени Леси Украинки МОН Украины, Луцк, 2015.

В диссертации проводится комплексное исследование истории деятельности государственных комиссий по установлению человеческих потерь и учету материальных убытков, причиненных нацистскими захватчиками экономике и гражданам Волинской и Ровенской областей во время Второй мировой войны в 1942–1951 гг., 1960-х гг. и в 1976 г. Проанализирован персональный состав комиссий. Рассмотрены методы и формы работы комиссий на разных этапах деятельности и в разные годы. Определены результаты деятельности комиссий по установлению количества человеческих потерь, национальной принадлежности жертв и военно-политических сил, их повлекших. Обнародованы результаты установления материальных убытков,

причиненных населению и экономике областей. Проанализированы эти сведения в контексте новейших исследований по указанной тематике.

Ключевые слова: государственные комиссии, Чрезвычайная государственная комиссия, Украинская республиканская комиссия, человеческие потери во Второй мировой войне, убытки, причиненные экономике во Второй мировой войне, акты, жертвы, разрушения.

ABSTRACT

Mukharovska A. O. Activity the State commissions in relation to the account of losses, caused nazi invaders to the economy and population in the Volyn region and Rovno region. – Manuscript.

Dissertation for the academic degree of the Candidate of Sciences in History, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Lesya Ukrainka Eastern European National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2015.

In the present dissertation it is conducted the comprehensive study of the history of the activity of the state commissions to determine human losses and financial damages, caused by Nazi invaders to the economy and the citizens of the Volyn region and Rovno region in the Second World War during 1942–1951 and 1960th and 1976. All of the stages of its creation are researched: from the origin idea of establishments creation for documenting of crimes of Nazis and formation of Chrezvichaynay gosudarstvena komisiy (CGK) (Extraordinary State commission) and Ukrainskay republikanskay komisiy (URK) (Ukrainian republican commission) to forming of its regional and district centers. It was defined that the stages of formation of commissions can be divided into “academic”, “practical” and “local”.

Composition of regional and district commissions was firmly regulated by “Statute about the Extraordinary state commission on establishment and investigation of crimes of fascist invaders and their accomplices and losses caused by them to the citizens, collective farms, public organizations, state enterprises and establishments of the USSR”, ratified on March 16, 1943 and by the regulatory documents of the Governments of the Union of Soviet Socialistic Republics (USSR) and Ukrainian SSR.

In the Rovno region in 1961, in accordance with the resolution “About failings, suffered at the account of participants of anti-fascist underground and partisan motion on Ukraine in the period of Great Patriotic war of 1941–1945”, the bureau of the Rovno regional committee of Komunisticheskoy partiy Ukrainy (KPU) (Communist party of Ukraine) was created commission, consisted of 10 people headed by the secretary of regional committee of KPU. The former participants of partisan motion were involved to work in that commission.

In the Volyn region this process was begun later, in August 1976. For “the defining the destroyed settlements by the fascist invaders” were created district commissions usually headed by the deputies of the chairmen of district executive committees, and their deputies were managers by the departments of agitation and propaganda of district committees or city committees of KPU, the secretaries of

district executive committees, the managers of district financial departments, the instructors of district executive committees, the secretaries Leninskogo komiteta sovetskoy molodegi (LKCM) (Leninist committee of union of young people of Ukraine), the chairmen of the district planning commissions, the economists of district planning departments, the managers of district record offices and others were included to the principal staff of the commissions.

It was defined the results of the activity of the commissions in relation to determination of human losses, their national belonging and military-political forces, that they were entailed took a place on basis by “Instruction about the order of establishment and investigation of crimes of fascist invaders and their accomplices”, developed CGK and accepted on May, 31 in 1943, by ratified the resolution № 667 SNK USSR on June 17, 1943. In particular, it was set that the state commissions in 1942–1951 not objectively determined the culprits of human victims and the amount of lost people, using a standard record “human losses are caused by fascist invaders and their accomplices”.

The results of the determination of financial damages losses, caused to the economy of areas are promulgated. It was defined the process of the account of damages depended on the submission of establishment or enterprise. The commissions at the commissariats and the organs of executive power or the commission “Instruction from the account of losses, caused fascist invaders and their accomplices to the state, co-operative and public enterprises, establishments and organizations”, ratified CNK USSR on May 7, 1943 № 493. It is set that financial damages, caused to state enterprises and establishments determined only such as, caused by the “fascist invaders and their accomplices”, even in the cases of crossing the line of front or injury by the soviet special services.

It was defined the results of account of damages, set by the commissions to private property of citizens on the basis of “Instruction about the order of account of losses, caused to the citizens of the USSR and their property encroachment and robber actions of fascist invaders and their accomplices”, ratified by the resolution CNK USSR № 667 on June 17, 1943. It was found out that the restoration cost of fully of the blasted or partly damaged houses and buildings was determined in obedience to a price-list, ratified by the resolution CNK USSR; other destroyed property was estimated by the market price excited in this locality in the period of German occupation. The size and the cost of damages, caused to the citizens, estimated on the basis of the witnesses’ evidence, the documents of German occupation, the measurements and the calculations.

Key words: state commissions, CGK, URK, the Volyn region in the Second World War, the Rovno region in the Second World War, human losses in the Second World War, damages caused to the economy in the Second World War, Acts, victims.

Підписано до друку 28.12.2015 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 215. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.